

ТРАНСЛЯЦЫЯ ПРАФЕСІЙНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ ЯК ЯДРО ВЫХАВАЎЧАЙ РАБОТЫ: ГІСТОРЫКА-БІЯГРАФІЧНЫ АСПЕКТ

Выхаваўчая работа ў сучаснай ВНУ з'яўляецца шматгранным працэсам, які ўключае ў сябе як ідэалагічны, так і прафесійна-маральны кампаненты. У дадзеным паведамленні акцэнт робіцца на другім аспекце. Аўтар зыходзіць з меркавання, што ўстойлівую аснову для фарміравання асобы будучага спецыяліста складаюць не столькі сітуацыйныя ідэалагічныя ўстаноўкі, колькі фундаментальныя каштоўнасці прафесійнага служэння, адданасці абранай справе і адказнасці за якасць ведаў.

Паспрабуем разгледзець гэты тэзіс праз прызму фрагментарнага гісторыка-біяграфічнага аналізу. У якасці матэрыялу для разваг прыцягнем лёсы некаторых выбітных вучоных, чыя прадукцыйная прафесійная дзейнасць ажыццяўлялася ў перыяды глыбокіх сацыяльных патрасенняў: войнаў, рэвалюцый і змен палітычных рэжымаў. Аналіз іх жыццёвых стратэгий дазваляе вылучыць агульную рысу: менавіта вернасць прафесіі і аб'ектыўным ведам стала для іх унутраным стрыжнем, які дазволіў не толькі захаваць асабістую ідэнтычнасць, але і пакінуць значную спадчыну, якая перажыла сваю эпоху.

Для канкрэтызацыі і доказу прапанаванага тэзіса звернемся да гісторыка-біяграфічнага аналізу. У цэнтры нашай увагі – лёсы пяці навукоўцаў у іх гістарычным кантэксце, сутнасць іх прафесійнага служэння і тыя выхаваўчыя каштоўнасці, якія транслюе прыклад кожнай згаданай асобы для сучаснай вышэйшай адукацыі.

Лёс **Ігната Іпалітавіча Дамейкі** (1802–1889) увасабляе мадэль «нацыянальнага касмапалітызму», дзе прафесійная адказнасць становіцца адзінай радзімай вучонага. Пасля паражэння паўстання 1830–1831 гг. і вымушанай эміграцыі амаль пяцьдзясят гадоў свайго жыцця ён правёў у Чылі – маладой рэспубліцы, якая перажывала перыяд унутранай нестабільнасці і фарміравання дзяржаўнасці. У такім кантэксце Дамейка здзейсніў унікальны пераход ад палітычнага выгнанніка да аднаго з архітэктараў нацыянальнай ідэнтычнасці прыняўшай яго краіны. Яго дзейнасць не абмяжоўвалася толькі фундаментальнымі даследаваннямі ў галіне геалогіі і мінералогіі Андаў. Сутнасць яго «прафесійнага служэння» складала інтэгральная рэформа сістэмы вышэйшай адукацыі Чылі ў якасці рэктара Нацыянальнага ўніверсітэта. Дамейка фактычна заклаў падмурак для станаўлення мясцовай навуковай эліты, спалучаючы еўрапейскія акадэмічныя стандарты з патрэбамі развіцця краіны. Разам з тым, яго навуковая і культурная праца па збору і апісанню беларускага фальклору служыла формай інтэлектуальнага захавання нацыянальнай памяці на радзіме [1].

Прыклад Дамейкі дазваляе фарміраваць у студэнтаў пазіцыю адказнага сусветнага грамадзяніна, чые карэнныя культурныя каштоўнасці не абмяжоўваюць, а ўзбагачаюць яго прафесійны ўнёсак.

Навуковы шлях **Соф'і Васільеўны Кавалеўскай** (1850–1891) прадстаўляе сабой яскравы прыклад таго, як навуковае служэнне можа быць наймацнейшай формай асобнага і грамадскага вызвалення. Яе кар'ера развівалася ў кантэксце дзвюх тыповых для таго часу абмежавальных сістэм: афіцыйнай забароны на вышэйшую адукацыю для жанчын у Расійскай імперыі і пануючай у еўрапейскім акадэмічным асяроддзі практыкі адмаўлення жанчынам права на самастойную навуковую пазіцыю. Атрымаўшы сусветнае прызнанне за прарыўныя працы па тэорыі дыферэнцыяльных ураўненняў і вярчэння цвёрдага цела (задача Кавалеўскай), яна не проста дадала новыя старонкі ў матэматыку. Кожная яе публікацыя, кожны атрыманы пост (першая ў свеце жанчына-прафесар матэматыкі) былі тактычнымі перамогамі ў барацьбе за правы жанчыны на роўны інтэлектуальны статус. Стварыўшы сваю навуковую школу, Кавалеўская фактычна ажыццявіла «рэформу знутры», дэманструючы, што прызнанне мае вылучацца не на

падставе прыналежнасці да саслоўя ці полу, а на падставе аб'ектыўнай навуковай каштоўнасці працы [2].

Такім чынам, выхаваўчы патэнцыял прыкладу Соф'і Кавалеўскай для сучаснай вышэйшай школы выходзіць далёка за межы простага закліку да «упартасці». Яе лёс вучыць крытычнаму асэнсаванню саміх правілаў і норм навуковага поля, неабходнасці арганізацыйнага і персанальнага супраціву дыскрымінацыйным падыходам. Менавіта такая спалучанасць выбітнага прафесійнага майстэрства з грамадзянскай мужнасцю робіць яе мадэллю для фарміравання не толькі таленавітага спецыяліста, але і свядомай, прынцыповай асобы, якая гатова адстойваць сваё права на творчасць і прызнанне ў любой сістэме.

Лёс **Яўхіма Фёдаравіча Карскага** (1860–1931) ілюструе, як фундаментальная навуковая праца можа стаць альтэрнатыўнай і найбольш трывалай платформай для нацыянальнага самавызначэння ў эпоху палітычнага хаосу. Яго жыццёвы шлях – ад служачага Расійскай імперыі да рэктара Варшаўскага ўніверсітэта і далей, пры новай савецкай уладзе – пралягаў па вострай грані паміж супрацьлеглымі дзяржаўнымі праектамі і ідэалогіямі. У такіх умовах захаваць акадэмічную аўтаномію і асобасную цэласць было немагчымай задачай без звяртання да трывалай, пазаідэалагічнай асновы.

Гэтай асновай для Карскага стала прынцыповая вернасць навучы. Яго галоўная праца «Беларусы» ўпершыню сістэматызавала і апісала беларускую мову як самастойную славянскую мову, а не дыялект, а культура беларусаў атрымала комплекснае навуковае асэнсаванне. Ствараючы гэты энцыклапедычны помнік, Карскі ажыццяўляў працу па легітымізацыі нацыі не на полі бітваў або ў палітычных дэбатах, а ў прасторы факталагічных ведаў [3].

Выхаваўчая парадыгма, якая выцякае з прыкладу Карскага, звязана не з простаай «павагай да каранёў», а з разуменнем вострай неабходнасці самавызначэння нацыі ў перыяды гістарычнай нявызначанасці. Ён дэманструе, што супрацьстаяць дыскурсіўнаму гвалту палітычных ідэалогій можна толькі стварэннем больш аб'ектыўнай, аргументаванай і сістэмнай альтэрнатывы, якой з'яўляецца фундаментальная навука. Для сучаснай вышэйшай школы гэта азначае неабходнасць фарміравання ў студэнтаў здольнасці да стварэння такіх абагульненых прац, даследаванняў і праектаў, чыя каштоўнасць і праўдзівасць будуць грунтавацца на дакладнасці метаду, а не на адпаведнасці часовай дактрыне.

Навуковы подзвіг **Люсьена Тэньера** (1893–1954) – гэта сапраўдны акт інтэлектуальнага гуманізму, асабліва ва ўмовах, калі знешні свет схіляецца да маўлення мовай вайны і нацыяналістычнай варожасці. Французскі лінгвіст-паліглот, які ведаў 26 моў, працаваў у эпоху, калі лексікон палітыкі актыўна канструяваў новыя ідэалагічныя бар'еры. У такім кантэксце яго адданасць фундаментальнай лінгвістыцы была не адыходам ад рэальнасці, а адмысловай формай супраціву, дзе рацыянальнасць, логіка і міждысцыплінарасць служылі альтэрнатывай дамінаючай ірацыянальнасці.

Сувязь яго тэарэтычных інтэрэсаў са славянскімі мовамі ва ўмовах вайны не выпадковая. Тэньер, знаходзячыся амаль у цэнтры еўрапейскага ідэалагічнага расколу, імкнуўся да філалагічнага паразумення «іншага» – культур, якія палітычны дыкурс яго часу імкнуўся прэзентаваць як варожыя і чужыя. Яго галоўная праца – «Асновы структурнага сінтаксісу» – упершыню прапануе ўніверсальную тэорыю залежнасцей граматыкі і можа быць прачытана не толькі як чысты навуковы трактат. Гэта – спроба знайсці агульныя, універсальныя прынцыпы арганізацыі мыслення, выражаныя праз моўную структуру, незалежна ад канкрэтнай нацыянальнай лексікі або граматыкі. Гэта праца па стварэнні нейтральнай навуковай метамоў для ўсіх моў [5].

Такім чынам, выхаваўчы падыход, які ўвасобіў Тэньер, пераўтварае тэзіс аб «грамадзянстве свету навукі» ў канкрэтны метада. Ён паказвае, што адказнасць сучаснага спецыяліста, асабліва ў гуманітарнай сферы, заключаецца ў здольнасці вылучаць і даследаваць інварыянтныя структуры, якія аб'ядноўваюць людзей, па-за іх палітычнымі або культурнымі адрозненнямі. Выкладанне, натхнёнае яго прыкладам, павінна імкнуцца

не проста да інтэрнацыянальнага дыялогу, а да фарміравання мыслення, здольнага бачыць у любой, нават «варожай», сістэме ўнутраную лагіку і парадку, годную аб'ектыўнага вывучэння. Гэта ўздымае прафесійную кампетэнтнасць да ўзроўня міратворчай практыкі.

Дзейнасць **Дзмітрыя Сяргеевіча Ліхачова** (1906–1999) трансфармавала акадэмічнае даследаванне культуры ў форму інтэлектуальнага і маральнага выжывання, пераўтварыўшы самога вучонага ў «жывы помнік» у перыяд сістэматычнага знішчэння гістарычнай памяці. Адмаўляючыся зводзіць кантэкст яго зямной вандроўкі да спісу трагедый XX ст. (рэпрэсіі, вайна, блакада), варта бачыць у гэтых падзеях фон, на якім яго дзейнасць набыла ратавальную неабходнасць. Калі дзяржава імкнулася кантраляваць мінулае, каб кантраляваць сучаснасць, праца Ліхачова ў галіне рускай культуры была не проста навуковай спецыялізацыяй, але і актам інтэлектуальнага супраціву.

Сутнасць яго прафесійнага служэння ляжыць у стварэнні ўнікальнай метадалагічнай мадэлі, дзе даследаванне старажытных тэкстаў і архітэктурных форм становілася асновай для фарміравання сучаснай грамадзянскай пазіцыі. Яго фундаментальныя працы па старажытнаруускай літаратуры і мастацтве выконвалі дзве ключавыя функцыі: аднаўлялі страчаную пераемнасць культурнай традыцыі, перарванай рэвалюцыяй, і адначасова канструявалі новы, этычны кодэкс для інтэлігенцыі, заснаваны на каштоўнасцях эстэтычнай дасканаласці і гуманізму [4].

Выхаваўчая парадыгма, якая вынікае з яго вопыту, выходзіць за межы «глыбокага ведання», бо ва ўмовах, калі афіцыйны дыскурс актыўна скажаў мінулае, адзінай стратэгіяй захавання асобаснай ідэнтычнасці і грамадскага дабрабыту з'яўлялася актыўная, крытычная праца па канструяванні альтэрнатыўнай культурнай памяці. Гэта азначае для сучаснай вышэйшай школы неабходнасць выхавання самастойных архівістаў, інтэрпрэтатараў і «кансерватараў» культуры, здольных збіраць, аналізаваць і актуалізаваць культурныя тэксты як аснову для гуманітарнай рэфлексіі і грамадскай салідарнасці, незалежна ад палітычных вятроў.

Такім чынам, зробім некалькі прынцыповых высноў аб прыродзе і змесце выхаваўчай работы ў вышэйшай школе ў акрэсленым вышэй кантэксце:

а) разбор прыкладаў служэння прафесіі ў складаных гістарычных умовах можа стаць магутным інструментам каштоўнаснага арыентавання;

б) вопыт стварэння свайго «капітальнага працоўнага» (даследавання, праекта, твора) выходзіць тую самую адказнасць і адданасць справе;

в) *выхаванне крытычнага, але канструктыўнага мыслення*: уменне аналізаваць кантэкст, аддзяляць вечнае ад часовага і знаходзіць сваю кропку прыкладання сіл не ў рэчышчы разбуральных працэсаў, а ў прасторы стварэння ведаў, тэхналогій і культуры.

Такім чынам, выхаваўчая работа, ядром якой з'яўляецца паслядоўная трансляцыя каштоўнасцей прафесійнага служэння, не толькі рыхтуе высокакласнага спецыяліста, але і фарміруе ўстойлівую, маральную асобу, здольную стаць апорай для развіцця грамадства ў любую гістарычную эпоху.

Літаратура

1. Дамейка, І. І. Ігнат Іпалітавіч Дамейка = Ignacy Domeyko [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя : свабодная энцыклапедыя. – Электрон. даныя. – 2007. – Рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Ігнат_Іпалітавіч_Дамейка. – Дата звароту: 14.01.2026.

2. Кавалеўская, С. В. Соф'я Васільеўна Кавалеўская [Электронны рэсурс] // Вікіпедыя : свабодная энцыклапедыя. – Электрон. даныя. – 2007. – Рэжым доступу: https://be.wikipedia.org/wiki/Соф'я_Васільеўна_Кавалеўская. – Дата звароту: 14.01.2026.

3. Карскі, Я. Ф. Беларусы : у 3 т. / Я. Ф. Карскі ; [пад рэд. М. Г. Булахава, С. П. Шчукіна]. – Мінск : Беларуская навука, 2006–2007. – (Помнікі гістарычнай думкі Беларусі).

4. Лихачев, Д. С. Дмитрий Сергеевич Лихачёв [Электронны рэсурс] // Википедия : свободная энциклопедия. – Электрон. дан. – 2001. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Лихачёв,_Дмитрий_Сергеевич. – Дата обращения: 14.01.2026.

5. Теньер, Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; пер. с франц. ; редкол.: Г. В. Степанов (пред.) [и др.] ; вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. – Москва : Прогресс, 1988. – 656 с.